

თბილისის ამბოხება
ანუ
დიდი ბუნტი 1865 წ.

პოეტი გრ. ორბელიანი და ნიკ. ჭავჭავაძე

ზ. ჭიჭინაძისა

გამოცემული დავ. პიტნავას მიერ

თ ბ ი ლ ი ს ი

სტამბა „განათლება“ დ. ლ. პიტნავასი, გრაფის ქ. 10

ამბოხება თბილისში ანუ დიდი ბუნტი

1865 წ

ამ ამბოხების დრო შორს არ არის, მაგრამ ჩვენში იგი დღეს ბევრს აღარც-კი ახსოვს, თუმცა დღესაც მის მომსწრენი ჯერ კიდევ ბევრნი არიან, მაგრამ არავის აინტერესებს მისი მოგონება.

მიზეზები ამ აყალ-მაყლის და ამბოხებისა იყო მრავალნაირი და უმთავრესად კი ხალხის გაჭირებულ ცხოვრებით გამოწვეული. აბა იმ დროს, ვინ რას იფიქრებდა, რომ 1865 წ. თბილისში, მოხდებოდა რამე იმ გვარი, რაც კი 1863 წ. პოლონეთში იქმნა და სხვაგანაც, ხან წინედ და ხან შემდეგ. ამ ამბოხებას რუსთა მთავრობის და მტრობის და ღალატის არაფერი ეცხო, თუმცა მაშინაც და ეხლაც რუსთა ჭეშმარიტი პატრიოტები ქართველებში ნაციონალურის მტრობის გარდა სხვას არაფერს ხედავდენ, ხოლო იმ დროის მეამბოხეთა შესახებ კი ამის თქმა არ შეიძლება, რადგანაც მეამბოხენი ხალხს რაზმავდენ თანამედროვე უწესოების, უსამართლობის და დიდი ხარჯების შესახებ და არა რუსეთის მთავრობის და რუსთა ქვეშევრდომ წინააღმდეგობის ხალხი წინააღმდეგ გამოვიდა ქალაქის გამგეობის არსებულ უწესოებისა და ამ უწესოების წარმომადგენელთა, ვინც უნდა ყოფილიყო იგი: რუსი, სომეხი, ქართველი თუ სხვა, ეს მეამბოხეთათვის სულ ერთი გახლდათ.

-4-

უმთავრესად კი, 1860 წლის თბილისის მუშა და ხელოსანი ხალხი აღიარებდა მტრად მაშინდელ ქალაქის გამგეობას, ხარჯის ამკრეფავთ, ანუ მეშჩანსკი უპრავის უფროს და სხვა ასეთ პირთ. მართლაცა

და მაშინდელი ხარჯთ გაწერა და განსაზღვრა და მისი მოკრეფა იყო უწყესობით გარემოცული, ამა- ზედ დარწმუნდება ის, ვინც მაშინდელ ხალხის ცხოვ- რებას გაიცნობს, იმასაც დააკვირდება, თუ ხალხი დროის კვალად რა ზომის ხარჯს იხდიდა.

1855 წ. რუსეთ-ოსმალეთის ომს მეტად ცუდი შედეგი მოჰყვა, ერთის მხრით, თუ ცოტათი თვალი გაახილა და ბატონ-ყმობის გათავების, ანუ გადაგდე- ბის კითხვებმაც ცხოველი მიმართვა მიიღო, მეორეს მხრით, საერთოდ მთელს რუსეთში, კავკასიაში და კერძოთ საქართველოში მეტად დიდი სიძვირე ჩამო- ვარდა. ჩვენს საქართველოში, 1857 წ. პურის სიძ- ვირე ისეთი იყო თურმე, რომ თფილისში ფუთი თქვილი 3 მანეთიდან 5 მანეთზედ ავიდა, თანამედრო- ვე აღმწერის სიტყვით, დიდი შიმშილობის გამო ხალხში ჩამოვარდა დიდი გიჭირვება, ისეთი, რასაც საზღვარი არა ჰქონია. ასეთ უბედურების გამძლავ- რებას თურმე დიდათ უწყობდა ხელს ის ბუნებრივი მოვლენაც, რომ მთელს საქართველოში 1855 და ნამეტურ 1856 წ. მოსავალი თურმე სულ არ მოვიდა, თვით ღვინოც კი, რომელიც მაშინ ერთობ იაფი იყო, იგიც კი თუნგი 60-80 კაპ. ისყიდებოდა, ეს გარემოებაც ნათლად აჩენს, რომ ღვინის სამშობლო საქართველოში 1850 წლებში თუ ისე მოეწყო აღებ- მიცემის საქმე, რომ ღვინო თუნგი 60 კაპ. ისყიდე- ბოდა, ეს კიდევ სრული მოწმობა არის ხალხის ცხოვრების გაჭირებისა.

-5-

ჩვენ აქ ხალხს და მის გაჭირებას რომ ვახსე- ნებთ, ამ ხალხათ იგულისხმება თფილისის მუშა და ხელოსანი ხალხი, წვრილი ვაჭრები უმეტესად კი ხელოსანი ხალხი და მათთან ერთად ის გლეხ-კაცო-

ბაც, რომელნიც მათ ეხვივნენ გარს. მაშინდელი მუშათა და ხელოსანთა რიცხვი შესდგებოდა შემდეგის ხელოსნებისაგან: ხუროები, დურგლები, კალატოზები, მჭედლები, მექვაბენი, ხარაზები, ჭონები, დერციკები, მეჩუსტე-მექოშენი, მათთან სხვა ასეთნიც. აგრეთვე წვრილ ვაჭრები, მეწვრილმანენი, ბაყლები, მექათმეები, ფეხზედ მოვაჭრენი და ამათ გარდა ცოტად შეძლებული ვაჭრებიც.

უნდა ითქვას, უწესოებისა, სიძვირისა და უფრო გამძვირების არამც თუ მარტოდ ქალაქის ასეთი ხალხი იყო უკმაყოფილო და მომდურავი, არამედ ემდურებოდენ დროსა და გარემოებას შეძლებული მოქალაქენი, თავად-აზნაურნი და თვით მთავრობის მოხელენიც, ესენიც უკმაყოფილონი იყვნენ იმ დროთა სიძვირის და რაც ხანი გადიოდა, მათ მდურვა და შიში უფრო მეტად ძლიერდებოდა, ვინაიდგან ხალხში ლაპარაკობდენ თურმე სხვადასხვა ცნობებს და თან ამბობდენ, რომ ზოგი შემდეგ უყურეთ, რა იქნებაო, ერთი ათად გამძვირდება, საქმე ისე გახდება, რომ პური და ღვინო მამა-სისხლის ფასად იქცევაო. ფუთი პური 10 მ. გახდება, ასევე ხორცი, თევზი, ღვინო, არაყი და სხვანიო – ერთი სიტყვით, ყოველისფერი, რითაც კი ხალხი სცხოვრებს და სუნთქავსო,

ამისთანა დროს, ყველა, ვისაც კი მეტი ძალა და შნო ქონდა, ნავარდობდა თავისა სასარგებლოდ და მოქმედებდა ისე, რომ მეტი ეფცქვნა ხალხი, მეტი

ეთალა და ეს ანაფცქვენი, და ანათალი შეენახა თავისთვის, როცა სიძვირე ჩამოვარდებოდა, ერთი ათად აეღო გაჭირებულთაგან. ასეთ საფცქვენელ ასპარეზზედ თავი თურმე იჩინეს იმ დროის პოლიციის პრისტავებმა, კვარტლებმა, დესეტნიკებმა და ასეთმა მოხე-

ლევბმა, მათთან ქალაქის გამგეობის მოხელეებმა, ნაცვალმა, ხარჯის მკრეფავმა, დამფასებლებმა და სხვათაც, რომელთაც კი ხალხთან საქმე ქონდათ, ხშირად მისვლა-მოსვლა და საქმის აღსრულებაც უხდებოდათ. ქალაქის გამგეობის დამფასებლებისაგან ხომ პირში სული ქონდათ ამოხდილი და ტყავი გამძვრალი.

ცარცვა-გლეჯას და ტაციობას ყველა კარგად ხედავდა, ყველა გრძნობდა, მაგრამ მშველელი კი არავინ იყო. მაინც მაშინ ისეთი ხანა იყო, ხალხის სიღარიბის დაკვირვებისთვის არავის სცალოდა, ყველა თავის თავისთვის იღვწოდა, ყველა თავისთვის ზრუნავდა, ვის რა საქმე ქონდა გაჭირვებულებთან და შეწუხებულებთან, მაგრამ უნდა ითქვას ისიც, რომ იმ დროსაც იყვნენ თითო-ოროლა ისეთი კეთილსინდისიერი პირნი, რომელნიც ხალხის ასეთ მდგომარეობას ყურადღებას აქცევდნენ და თვით უმაღლესის მთავრობის წინაშეც კი ლაპარაკობდნენ. ასეთი მოლაპარაკენი მოიპოვებოდნენ თვით უმაღლეს გვარის თავადის შვილთა ოჯახებში და თვით ისეთებშიაც, რომელთაც სამხედრო სამსახურში ადგილები ეჭირათ, ასეთსავე კაცთა რიცხვს ეკუთვნის თვით ერეკლე ალექსადრესძე ბაგრატიონი, ბატონიშვილი, ერეკლე მეფის შვილის შვილი.

იმ დროებაში, ერეკლე ბატონიშვილი სოლო-ლაკზედ ცხოვრობდა, თავის საკუთარ სახლებში, მის

-7-

ყურამდისაც მიაღწია, რომ ქალაქის ნაცვალი მუშა და ხელოსან ხალხს ტყავს აძრობსო, პირში სულს ხუთავსო. მისის უსამართლობით დარბეულია მთელი ქალაქის შეუძლო ხალხი, რომელიც მის წინააღმდეგ ვერას აწყობსო, მისთვის სამართალის კარები დაკეტილიაო. სადაც კი იმ უსამართლობაზე იჩივლეს და

უსამართლობა დაასაბუთეს, ყველგან მან თავი გაიმართლა და ნაცვლად პასუხის გებისა თვით მართალი მომჩივანნი ზოგი დააჯარიმეს, ზოგი დააპატიმრეს, ერთის სიტყვით ქალაქის ბატონიც იგია და პატრონიცაო.

ასეთ პირის თარეშობას დიდს ყურადღებას აქცევდა ერეკლე ბატონიშვილი. ბევრის ზედამხედველობის და ცნობების შეკრების შემდეგ, ერთ საღამოს ბატონიშვილმა ერს პატიოსანი ხალხის მჩაგრავი პირი თავის სახლში მიიწვია, მისვლის შემდეგ, ლაპარაკი ჩამოაგდეს ქალაქის ხალხზედ, ბატონიშვილმა მას ბევრი რამ უამბო მის უსამართლო მოქმედებაზე, მრავილ ნაირად გააფრთხილა, ამან ყურიც არ შეიბერტყა. მაშინ მათში ლაპარაკი გაცხარდა, უთხრა ბატონიშვილმა: – შენ ჩემი კაციც კი დაიჭირე და გალახეო. რას ნიშნავს ესაო! იმან თავისი საბუთი მოიყვანა და პასუხი მიუგო.

რახან ცემა არის და ცემა იყოსო. მიუსია, ამას ოთახში ბიჭები კარგა ლაზათიანათ მიატყეპინა, მერე ფაიტონს დაუმახეს, ჩაიტანეს ჩასვეს შიგ და უთხრეს: **„წადი და დღეის შემდეგაც ინავარდე ეგრეო.** ამ ამბავმა დიდი აურზაური მოახდინა თბილისში და ბევრი უსამართლო მოქრთამე შეშინდა.

რას ჩადიოდა კიდევ იმ დროის ქალაქის გამგე-

-8-

ობა და საგლეხო სამართველო, ხარჯის ასაკრებად თფილის ქუჩებში მათი კაცები დადიოდნენ, თან სალდათები დაყავდათ, ვისაც ხარჯი არ ჰქონდა შეტანილი, იმას მიუცვიოდენ სახლში, ორ ორ სალდათს ჩაუყენებდენ, ვიდრე ხარჯს არ მისცემდენ, სალდათები სახლში იდგნენ ყარაულად. ესეთი წესები თფილისის ღარიბ-ღატაკ ხალხს დადათ სჩაგრავდა, დი-

დათ აწუხებდა და სტვირთამდა, ხშირად გაჭივრები-
საგან არ იცოდენ, საით გაქცეულიყვნენ, საიდამ
როგორ ეშოვნათ ფული და რა ღონისძიებით მოე-
შოთებინათ სახლში მდგომი ყარაულ-სალდათები?
ხშირად ასეთის გაჭირების დროს, სახლის ავეჯს გრო-
შის ფასად ჰყიდნენ, რომ ხარჯი წაელოთ გამგეობა-
ში და ამ საშუალებით მოეცილებინათ სახლში ყა-
რაულად მდგომი ჯარის კაცნი.

ასეთივე უკუღმართი წესი ჰქონდა იმ დროის
ქალაქის გამგეობის შესახებ იმერეთიდან მოსულ მო-
სამსახურეებს, მუშებსა და წვრილ ვაჭრებსა. ყველა
ესეთი შემოსულნი წელიწადში იხდიდნენ მანათს.
ამათ შესახებ გამგეობის კაცები ჯარის კაცებით დი-
ლით ადრიან დაიწყებდენ ქალაქის ქუჩებში სიარულს
და ყველა გამვლელს და გამამვლელ იმერელს აჩე-
რებდენ, მამათ აბილეთს სთხოვდენ; ვისაც არა
ჰქონდა მანეთი, გამგეობაში გზავნიდნენ. მოძხდარა
ხშირად, რომ ერთ კაცს დღეს აუღია ბილეთი, მი-
უცია მანეთი, მაგრამ მერე ეს ბილეთი მას დაკარგვია,
შემდეგ კიდევ შეხვედრიან ამის, მოუთხოვნიათ ბი-
ლეთი მაგრამ მას არ ამოსჩენია; თუ ფული ჰქონია
და კიდევ მიუცია ხომ კაი, თუ არადა მასაც გაგ-
ზავნიდნენ გამგეობაში, ვისაც ფულს ართმევდენ და
ბილეთს აძლევდენ, შიგ მის გვარს და სახელს არა

-9-

სწერავდნენ. ესეთი უწესობა მათი ხელობა იყო.
ხშირად ასეთის გარდასახადის გამო იჭერდენ უფუ-
ლობის გამო გზაში საქმეზედ მიმავალ ბიჭებს, მო-
სამსახურებად მუშებს და ამით მათ უფუჭებდენ
საქმეს, მაგრამ ვინ იყო პატრონი? – არავინ. ვინც კი
მაშინ იყვნენ გაუმაძღარი სვავები, ამ სვავეობით გა-
ისქელეს მუცლები, გაიბერეს ღიპი, გაიკეთეს სო-
ლოლაკზედ კაი სახლ კარი და სადღეისოდ მათგან

წარმოიშობა აწინდელ ჩარჩოა წოდება; ქალაქის მუშა, ხელოსნებს გარდა ესენი არც სოფლის მუშა გლეხ-კაცობას სტოვებდენ ტყავაუმიძვრალს, მაგალითად სოფლებიდან მათ თუ რამ შემოჰქონდათ ქალაქში: შეშა, ნახშირი, ხილი და სხვა, ამაზდაც ხარჯს ახთევენებდენ; ასევე ტყავს აძრობდენ მეტივებს.

პირველ წერილში მე ავლნიშნე იმდროინდელი მოქალაქეთა მდგომარეობა, რომელსაც შედეგათ მოჰყვა ის ლაპარაკი და შიშანობაც, რომ დღეის შემდეგ ქალაქის და სოფლის გლეხ-კაცობას ქალაქის გამგეობა ერთი ათად მოუმატებს გადასახადსო. როგორც ზემოთაც ვსთქვით, ჯერ იყო და 1857 წლის შემდეგ მოუსავლობამ და სიძვირემ გააწყალა ხალხი და გაადატაკა, 1860 წლიდინ ცოტათი სულით მოღონიერება იწყეს და ამას ცოტათი ბატონ-ყმობის მოსპობაც დაეხმარა, და ამავე დროს, რის წვალებით და ვაი-ვაგლახებში განვლილს ხალხს რაღაც რისხვა მოეველინა. უსამართლოდ მომქმედთა და ხარჯის მკრეფავთა სქემების წყალობით ხალხში გავრცელდა სხვა დასხვა ხმა.

ტყავის გამძრობნი და სულის მეხდელი მოხელენი ამბობდნენ: ეს რა არის, დაიცადეთ პატარა,

-10-

ჩვენს თავს ბევრჯერ ინატრებთ, ჩვენს ძმობას, მეგობრობას, პურმარილს და დახმარებას თქვენ ბევრჯერ მოიგონებთ, თქვენ ჩვენისთანა კაცები არ გინდათ, თქვენ გინდათ ისეთი კაცები, რომელებიც მათრახით ტყავს გაგაძრობენ და პირში სულს ამოგხდიანო. რა გონიათ, მკითხველო, ამ გაიძვერულის ოსტატომით ეს გმირები თავს მართლაცა და ხალხის მოყვარეთ აცხადებდენ, თავის ცოდვებს, ქრთამებს და ყოველნაირ ბოროტებას ფარავდენ და ნაცვლად

მათის ბოროტებისა და ზიზღისა ხალხში ღირსებას და ხმას უფრო იმაღლებდნენ. რაც იმათ საქმეები აქვსთ ჩადენილი, ყველას ვინ მოსთვლის, მარტო მაშინდელ თფილისის გამგეობის დამფასებელ კომისიის წევრი იღებდნენ აუარებელ ქრთამებს, სადაც-კი ვინმე საწყალ კაცს 50 საჟენს მიწას მიუზომავდნენ, იმას 15 – 20 მ. ქრთამს ართმევდნენ და თან ეუბნებოდნენ, ჩვენ იაფათ გაგიკეთებთ საქმესო. ასეთი საქმეები მაშინ გამგეობაში დღეში ათასობით ხდებოდა და მათი წევრებიც იტენდნენ ჯიბეს საწყალი ხალხის ფულით და ან ანაშვლეპით იძენდნენ აუარებელს მამულებს. მთელი თფილისის ახლო-მახლო მამულები სულ ასეთის სვავეებისაგან არის შეძენილი სულ ოხერ ფასად, ესევე ბოროტი პირები ხალხში ავრცელებდნენ სხვა და სხვა ნაირ ბოროტ ხმებს, მაგალითად ესენი ეუბნებოდნენ ხალხს.

გამვირდა ცხოვრება, გამვირდა, წახდა ყველაფერი, ჩვენ კიდევ რა გვიჭირს, მადლობა ღმერთს, ღვთის მოწყალებით ჩვენ კიდევ კარგათ ვსცხოვრობთ, საქმე მერე, შემდეგ იქნება, როცა, ვინ იცის, რაები არ მოხდება, როცა ხარჯებსაც კიდევ გაადიდებენ, უსათუოდ ეს ყოველივე მოხდება და ყველაფერს მოე-

-11-

მატება ხარჯებიო. ახლა მათის, ცნობებით, ჩამოვთვალით მათსავე ქადაგებას.

1. სახლებს მოემატება ხარჯები, აიწერება ყველა სასახლე თვითეული ოთახით, მასთან ხარჯი დაედება ფანჯრებს ცალკე, კარებს ცალკე, ქუჩის ფულიც გამოერთმევა, ერთი სიტყვით, მოემატება იმდენი გადასახადი, რასაც სახლის პატრონები ვერ შესძლებენ.

2. ქალაქის ხიდებს უნდა დაადვან გადასახადი,

უფულოთ არავის გაუშვებენ.

3. მტკვარს დაედება გადასახადი, თევზის დასაჭერად აღარავის გაუშვებენ; ამას გარდა აღარც წყლის ზიდვას გაუშვებენ უფულოდ, როგორც მეთულუგეებს, ისევე კოკით მზიდავებს ფულს გადაახდევინებენ. წყალს თულუხებით ზიდავდნენ და მუშები კოკებით ვისაც შეძლება არ ქონდა ფულის გადახდის, თვითონ ზიდავდა კოკებით წყალს მტკვრიდამ. ასეთ მზიდავ ღარიბებით სავსე იყო გარედ და შიგნით ავლაბარი, შავ-სოფელი, განჯის კარი. მთაწმინდა, ვერა, კუკია და სხვ.

4. სოფლებიდან ხალხი რომ შემოიტანს რასმე, იმასაც დაედება ხარჯი, მაგალითად, შეშას, ნახშირს, ხილეულობას, ქათმებს და სხვა ფრინველებს და სხვა. ეს გარემოება, რასკვირველია, გლეხ-კაცობას გაუჭირებს საქმეს, ისინი ხშირად ვეღარ შემოიტანენ სხვა და სხვა სანოვაგეს და ამიტომ მოხდება დიდი სიძვირე და უბედურებაო.

5. ძროხისა, თხისა და სხვა ასეთ მწველელ საქონელზედაც უნდა აძლიონ ხარჯი, ასევე განწესდე-

-12-

ბა ხარჯი საკლავ საქონელ ცხარზედ, ხარზედ და კამეჩზე. ღორზე, ერთის სიტყვით ყველა საკლავზე. თვით ტყის, ანუ გარეულ ნადირზედაც.

6. ხარჯს დაადებენ ცხენებს, ვირებს, მომუშავე ხარებს, კამეჩს, ჯორს და სხვა; სათითაოდ ყველას წლიური გადასახადი ექნება.

7. ქათმებს დაედება ხარჯი, ასევე ბატებს, იხვებს, ინდაურებს, ყველა შინაურს და გარეულს.

ფრინველს, რომელსაც სახლში შეინახავენ.

8. ძაღლს, კატას და ამგვარებსაც დაედებათ წლიური გადასახადი საყოველთაოდ. ძაღლზე წელიწადში 7 მ, კატაზე 1 მან. ამ ხმების გამო 1863 – 64 და 65 წ. ბევრმა მოკლა თავისი ძაღლი და კატა, რადგან შიში ჰქონდათ ხარჯის დადებისა. ძაღლს და კატებს სახლებიდან იშორებდნენ.

9. ვინც ვერცხლის ქამარს და საათს ატარებს, იმასაც დაედება წლიური გადასახადი. ცოლის შერთვას, ანუ ქორწინებასაც დაედება ხარჯი: მღვდელი ჯვარს არ დასწერს, სანამ ხარჯს არ გადიხდის და ამის მოწმობას არ აიღებსო.

10. მიკიტნებს მოემარტებათ ხარჯი, ღვინო და არაყი ისე გამძირდება, რომ საწყალი კაცი ვეღარცკი შესძლებს ყიდვას. თვით მიკიტნებიც გაკოტრდებიან და სულ დაკეტვენ ღუქნებსო.

11. ასევე დაადებენ ხარჯს სხვა და სხვა საამქრო ხელოსნებს. ვინც რამდენ ქარგალს, მუშას და შე-

-13-

გირდს შეინახავს, ის წლიურათ იმდენ ხარჯს გადიხდისო.

12. სმელ-თევზეულობასაც დაედება ხარჯი

13. დიდი გადასახადი დაედება წისქვილებს, პურის ფქვას, მეპურე და მეფურნეებს პურის ცხოზაზედ და ამ მხრით პურიც ისე გამძირდება, რომ ვინ იცის, იქნება ხშირად გირვანქა აზაზად ღირდეს. საწყალი ღარიბი ხალხი სულ ვერ შესძლებს და ამიტომ იგინი ხშირად მშვივრებიც უნდა იყვნენო.

14. ზაფხულის ხილსაც-კი დაედება ხარჯი, ყველა კინტოს თაბახს გადასახადი ექმნება, ასევე გოდრით ხილის მოტანას შემოდგომაზე სასწორთან, მაინდნებში მოტანილს ხილს, ფქვილს და სხვ. სასწორსაც მოემატება ფასი.

15. მოემატებათ გადასახადი ყასბებს საკლავზედ.

ბევრს კიდევ სხვა წვრილმან რამეების გადასახადს ამბობდენ. ჩვენ აქ ყველა არ მოგვყავ, ესეც კმარა. ცნობათა მომთხრობნი ლაპარაკობდენ, რომ ყველა ამას იქმს ქალაქის გამგეობა, ქალაქის თავი, ნაცვალი და მისი თანაშემწენიო. ხელმწიფე და „ველიკი კნიაზი“ ამაში არ ურევიათ, იმათ ხალხის მხარე უჭირავსთ, საქმე ესენი არიან, ესენი აზარხებენ ყველაფერსაო, ხალხს ტყავს აძრობენ დათვით იღებენ ჯიბეში. ხალხი ბრაზდებოდა იმაზედაც, რომ სახლში ასანთები სანთელსაც უნდა დაედვის ხარჯი, შანდლებს, თუთუნს და ბურნუთსაც-კიო. ყველა ამის ბრალს სდებდენ იმ დროის ქალაქის ახალს გამგეობას

-14-

და ნამდვილ და პირდაპირ მათს უსამართლო მოქრთამე მოხელებს.

გაჩნდენ ისეთი პირნი, რომელთაც ამ ხარჯთა მომატების შესახებ ხალხში ხმა-მალლა ლაპარაკიც დაიწყეს. ნელ-ნელა ლაპარაკმა ისეთი მიმართვა მიიღო, ისეთი ხასიათი, რომ ხუმრობა აღარ შეიძლებოდა; მან ფესვი გაიდგა ყველა ხელობის ამქრის ხალხში და ყველგან თამამად საუბრობდენ, უფრო დარიბი ხელოსნები, დღიური მომუშავენი. საქმე ისე მოეწყო, რომ თვით ამქრის თავი კაცებიც აიყოლია, ამათაც მიაქციეს ამ გარემოებას ყურადღება. ხარჯის მომატება,

სიძვირე და შიმშილი არც მათთვის იყო სანუკვარი. მალე ამავე ლაპარაკმა აიყოლია თვით ამქრის უსტა-ბაშები და მათი ხელქვეითი საამქრო გამგენიც. როცა ესენიც შეუერთდენ ღარიბ-ღატაკ დღიურ ხელოსანთ და ამქრის თავ-კაცების ბჭობას, მაშინ-კი საქმემ სხვა-ნაირი შედეგი მიიღო.

საიდან მიეცეს იმოდენა ხარჯი. თქვენი მტერი, რაც ჩვენ მოგვივა, სულ წყალში ჩასაყრელნი გავხდებითო. ვინც-კი ასეთ რამეს იტყოდა, იმას მეორე და მესამე უფრო აზვიადებდა, თავის მხრით უფრო ერთი ათად უმატებდა მომავლის ხარჯთ მომატების საქმეებს და მით უფრო მატებდა დარდზედ დარდს საწყალ ხალხს. ასეთი გარემოება ხალხისა ნელ-ნელა მკაცრ მიმართვის იღებდა, მოლაპმრაკეთა შორის რამდენ-რამდენიმე კაცი ერთად იყრიდა თავს და ლაპარაკს მართავდენ, მერე ასეთ პატარ-პატარა წრეები რამდენ რამდენიმე კაცისა სხვადასხვა ნაირად ჯგუფდებოდა, შემდეგ და შემდეგ საქმის საგანმა მათში უკვე გააჩინა სხვადასხვა მუშათა ჯგუფნი და მათში ამ

-15-

დაჯგუფებამ უფრო განაცხოველა საქმის შესახებ ლაპარაკი.

ასე დაჯგუფებამ და ხშირმა ლაპარაკმა მათში გარკვევა მცირედ თავისებური გზა-კვალიც, ეს გარკვეული გზა-კვალი თვითღილისათვის დაფარული კი არ იყო, ყველა ხედავდა ასეთ ჯგუფთა შეერთების საქმეს, მათ ლაპარაკს და თვითონაც უადვილესად უერთდებოდენ ამ ჯგუფებს და ყაყანს, რათა მით უფრო მეტი ძალა მიეცათ თავიანთ მომავლის დიდის ხარჯებისაგან თავის დაღწევის და საქმის მოგვარებისათვის. ეს გარემოება თვითღილისში 1864 წ. ისე გავრცელდა, ისე ამაღლდა და აღორძინდა ხალხთა

შორის, რომ მათ აჰყვნენ არამც თუ მარტო შეძლებული ხელოსნები, ვაჭრები და მოქალაქენი არამედ ასეთ სასუბრო საქმესა და ლაპარაკში თვით დედა-კაცებიც იღებდნენ მონაწილეობას და მასთან პატარა ყმაწვილებიც. ყველა ერთათ გროვდებოდა, ყველა ლაპარაკობდა ქალაქის თავის უსამართლობისა და ნაცვლის უდიერობაზედ. დედა კაცების წყევლას ხომ საზღვარი არა ჰქონდა. ესენი, ვინ იცის, რა სიტყვებით და რა სახით არ სწყევლიდნენ. ყველა მათგანი ემუქრებოდა მათ და მასთან იმ პირებს და იმ ხელოსანთა და ვაჭირთ უსტაბაშებსაც, ვინც მათ თანხმობას განუცხადებდა.

ასე საქმის დარიგება და ლაპარაკი ითხოვდა ფართო ადგილებს, მინდორს, სწორ ვაკეს, რათა იქ ყველა ხელობის ხალხთა ჯგუფნი ერთად შეკრებილიყვნენ და ელაპარაკნათ ქალაქის მართველობის და ნაცვლის საქმეებზედ. აი, ამიტომ უფრო მოწინავე მეთაურ, თუ ცოტად შეგნებულ კაცებმა ამოარჩიეს

-16-

სამი ადგილი, სამი კუთხე ქალაქისა: ავლაბარში – სომხების ხოჯი-ვანქის სასაფლავო, ორთაჭალისკენ სხვა და სხვა ბაღებსა და კრწანისის ველზედ და ვერაზედ ვერის ბაღებში და სომეხთა სასაფლავოსკენ. ზაფხულში, კვირაობით და სხვა დღდღესასწაულებში, აქ იკრიბებოდა ხალხი და ლაპარაკობდა თავის გაჭირებულს ცხოვრებაზედ და მომავლის უფრო გაჭირებაზედ, ლაპარაკის დროს მათ ისე ეჭირად თავი და ისე საუბრობდნენ, რომ მათ პოლიცია არ უტყობოდა, სულ არაფერი ესმოდათ ამათი. გარდა ამისა სარგებლობდნენ იმითაც, რომ კვირა დღეს, თუ სადმე ვინმე ამქრის კაცის დასაფლავება იქნებოდა, იმას გაჰყვებოდა დიდძალი ხალხი. დასაფლავების შემდეგ ესენი შეერთდებოდნენ, იწყებდნენ ლაპარაკს თავიანთ-

ცხოვრების და მომავლის შესახებ საუბარს ადა მასთან იმასაც, თუ ამას რა უნდა ვუშველოთ და რა წამალი დამადგათო.

მეამბოხეთა კრება უკანასკნელად ხოჯივანქის სასაფლაოზედ ჰქონიათ და იქ გადაუწყვეტიათ, ეწინააღმდეგონ, და თუ საჭიროდ დაინახვენ, მაშინ მახვილიც კი აიღონ. ბოლოს დაადგენ იმ დასკვნას, რომ უსათუოდ აიკლონ იმ დროის თფილისის სამოქალაქო გამგის სახლ-კარი, ქონება და მასაც სიცოცხლე მოუღონ, მოკლან უსათუოდ, ვინაიდგან მას ხედავენ უპირველეს მაზეზად ხარჯის მომატების და მისი განხორციელებისა, რასაკვირველია, მთავრობის ჯარის დახმარებით. ასევე გადაწყვიტეს თფილისის ნაცვლის მოკვლა. ერთს თუ აბრალებდენ ხარჯის მომატების ოსტატობის მოგონებას, მეორეს აბრალებდენ საწყალი ხალხის შეწუხებას, მუშების დარბევას, ქრთამების აღებას და ათასნაირ სხვა ბოროტებას.

-17-

ასეთი გადაწყვეტილება უკანასკნელის კრების იცოდა რამდენიმე ასმა კაცმა, უფრო რჩეულმა ოსტატებმა, ხელოსნებმა, მასთან უსტაბაშებმა, მათმა ამხანაგებმა, ამათ გარდა ბევრმაც ქალაქის ბიჭებმა, რომელთაც განხრახულ საქმეში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ, ყველაფერი დავალება და საქმე უნდა სისრულეში მოეყვანათ. საოცარი ერთი ის არის, რომ ამ აზრებს იგინი ურთიერთ შორის ინახავდენ თითქმის ორი წლის განმავლობაში და ერთი გამცემიც კი არავინ გამოჩნდა; ეს მტკიცე ჭეშმარიტება არის, რადგანაც მართლაცა და, როცა ესენი გამოვიდენ სამოქმედო ასპარეზზე და დაიწყეს საქმიანობა, მათი განზრახვა პოლიციამ, ქალაქის გამგეობამ და მთავრობამ მხოლოდ მაშინ შეიტყეს და მხოლოდ მაშინ მიიღეს დასაწყენარებელი ზომები. ესეთი სიმტკიცე

პირობისა იმ დროის ქალაქის მუშა და ხელოსან ბიჭებისაგან ერთობ საკვირველია, ძნელად, რომ მათში იმ დროს, ასში ათი გამოსულიყო წერა-კითხვის მცოდნე; იყვნენ სულ ახალგაზრდა კაცები და მასთან გაუნათლებელნი, სომეხი, ქართველი, ქართველი კათოლიკე, ოსნი და ზოგიც სხვანი, ყველანი ერთად არეულნი და ერთად ამხედრებულნი.

ამათ ამხედრებას რომ მეთაურნი ყოლიათ და მათ უმზადებიათ ამის ნიადაგი, ამას ეჭვი არ უნდა; ეს არ ყოფილა ისე უცაბედათ ხალხის მღელვარების წარმოშობილი, მას ქონია ნიადაგი და ამ ნიადაგს თავის მწარმოებელნიც ხვევიან გარს, რომელთაც არ დაუცხოვნიათ ყოველნაირი ცდა და შრომა აღნიშნული განზრახვის შესრულებაში. ამას თვით იმ დროის 1865 წ. ოფიციალური ცნობაც ასაბუთებს, ასე, მაგალითად, „რესკრიპტში“, რომელიც ებოძა იმავე

-18-

1865 წ., ამბოხების დღეებში, იმ დროის კავკასიის მთავარ-მართველის ხელქვეით გენერალს, პოეტ გრიგოლ ორბელიანს, ხელმწიფე იმპერატორისა და კავკასიის მთავარ-მართველისაგან პეტერბურგით, მოწმობს, რომ: – „ჩაგონებით ბოროტ-გამძრახველთა, პირთა, შეუგნებელის ხალხის ყრილობას მოუხდენია უწესობა. ეს უწესობა ვისიც ბრალთა, იმათი გამოჩენა საქმიანობითა და სხვანიც ასეთი ცნობანი რესკრიპტისა, ცხადი საქმეა, რომ ასეთ ამბოხებას მარტო ხალხი ვერას გზით ვერ მოახერხებდა, რომ მათ წამქეზებელნი არა ჰყოლოდათ. ესევე რესკრიპტი მოწმობს და ბრალსა სდებს იმ დროის საამქრო წესწყობილების მეთაურთ, გამგეთ და ამბობს, რომ „მე როგორც ვხედავ, სამწუხაროდ ჩემდა, სალახის ამქრები, რომელთაც მმართველობა იფარავს იმ დარწმუნებით, რომ ისინი განსაკუთრებით ზრუნავენ

თავის მოძმეთათვის და შეეწევინა მართებულებას საჭირო შემთხვევაში დასხცველად რიგისა და კეთილ, წესიერებისა, არა თუ არ შეერთდენ ამ შემთხვევაში – რომ არ მიეშვათ, ან მაშინვე მოეწყვიტათ დაწყებული უწესოება, არამედ, ამის წინააღმდეგ, თავიანთ ნებით დაკეტეს ყველამ დუქნები და დაყენებითა სრულიად ქალაქის ვაჭრობისა, უფრო გაადიდეს უწესოება“.

აქედან სჩანს, რომ 1865 წ. ამბოხებაში ამქრის მართველთაც ქონიათ მონაწილეობა მიღებული. ეს ცხადია და ამათ სამზადისის ისტორია ფართოს ცნობებით არის სავსე, რაც საინტერესოა თვით საამქრო ისტორიისათვის, მაგრამ, სამწრხაროდ, მათი ცნობა ჩვენ არა გვაქვს ვიცით მხოლოდ ის, რაც ზემოდ ვსთქვით და რასაც ქვემოთაც მოვიყვანთ, ესევე

-19-

რესკროპტი ბრალს სდებს იმ დროის ქალაქის გამგეობასაც, რატომ არ იზრუნა მან ამ საქმის შესახებ და რატომ. არ არწმუნებდენ ქალაქის ხალხს ამბოხების უსაფუძვლობაში.

ასე თუ ისე, ყოველ შემთხვევაში, იმ დროის დაძინებულმა მუშა და ხელოსანმა ხალხმა თვალი გაახილა, მათ შეკრეს პირობა, დადეს ფიცი და ერთ დანიშნულ დღისთვის შეუდგენ კიდევ საქმის მოგვარებას უკანასკნელმა კრებამ და სჯამ გადაწყვიტა, თუ რა უნდა მოეხდინათ.

1865 წ. 27 ივნისს უნდა დევიწყით, – გადასწყვიტეს იმათ, – საქმის შესრულების მოყვანა და ამისთვის უნდა ვიბრძოლოთ იმ დრომდის, ვიდრე შეგვეძლება წინააღმდეგობა, რომ მის საშუალებით ეგები თავი გადავირჩინოთ მომავალის დიდის ხარჯებისაგან.

აღნიშნულ დღეს, კვლავ გადაწყვიტეს იმათ, –

უნდა დაიკეტოს მთელი ქალაქის დუქნები, არ უნდა დარჩეს ღია არც მეპურის საცხოვნი, ერთის სიტყვით, მთელი ქალაქის დუქნების ხსენება და მოქმედება უნდა გაქრეს. მასთანვე უნდა გამოეცხადოს წყლის მზიდავ მეთულუხჩეებს, რომ ვიდრე ჩვენ ჩვენს აზრს არ გავიტანთ, მინამდის მათ წყალი არავის მიუტანონ.

თუ ვინმე ჩვენს ბრძანებას და პირობას გადავარდა ვინმე მეპურე, მეხაშე, ყასაბი, მიკიტანი, ვაჭარი, ხაზაზი, მეწვრილმანე და სხვა ვინმეები თავანთ სავაჭროებს გააღებენ, იმათ, პირობის დარღვევის და ამხანაგთა ღალატისთვის, დავარბევთ, მოვსპობთ ყოველივე სავაჭრო საქონლით და იქნება სიცოცხელითაც მოისპოს გაბრაზებულის ხალხისაგანაო. ასეთის პირობის შესრულებისათვის მათ დააყენეს ზედამხედველნი.

-20-

ქალაქის განაპირა გზებში დააყენეს თავიანთი ამხანაგები და შეკრეს ყველა სასოფლო გზები და სოფლიდან თფილისში მომსვლელთ და რამის შემომტანთ აღარავის უშვებდენ, მაგალითებრ, შეშის შემოტანა, ნახშირის, ხილეულობის, ერთის სიტყვით ყველაფრის. პირველის დღიდანვე ისეთი სისასტიკე გამოცხადეს, რომ ქალაქ გარეთიდან ერთი კაციც, აღარ შემოსულა.

როგორც შეითქვენ და დადეს პირობა, მართლაც 1865 წ. 27 ივნისიდან თფილის ქალაქი დაყრუვდა, მოისპო ყოველისფერი და გაქრა ყველგან მოძრაობა და საქმენი. ხალხი ამბობდა, მოვსპობთ ყველაფერს და ერთი ვნახავთ ჩვენი ხარჯის მომმატებელნი და ამკრეფნი რა გვარად იცხოვრებენ და ვის რას გამოართმევენ, მაშინ დაგვაფასებენ ჩვენ და იქნება ეს წყეული ახალი ხარჯები არ გააჩინონო.

ქალაქი ისე დაყრუვდა პირველის დღიდანვე, რომ მეორე დღეს მკვდარი იყო, ბევრს ალაგას მრავალ შეძლებულ პირთაც ვერა იშოვნეს რა. ასეთ საქმეების გამძლავრებაში პირველს როლს თამაშობდნენ მიკიტნები და მათ შემდეგ სხვა და სხვა ხელოსნები და ვაჭრები, ერთის სიტყვით ყველანი, მთელი ოფილისის საწყალი და არა საწყალი ხალხიც. როგორც არის ცნობილი, პირველ დღიდანვე ხელოსანთა უსტაბაშებიც იღებდნენ ამბოხებაში დიდს მონაწილეობას. ამიტომ ამ დღეს, 27 ივნისს, საღამოს, ყველა უსტაბაშები დააპატიმრეს პოლიციაში და მეორე დღეს ამათის დაპატიმრებით ელოდნენ ხალხის დამშვიდებას, მაგრამ ამაოდ.

წინა ხანებსა და ამბოხების დაწყების დროსაც დიდი გამბედაობა გამოიჩინეს შემდეგმა პირებმა-

-21-

პორხუა მიკიტანმა ორატორმა, იმ დროს თურმე კარგად ცნობილმა და სახელსგანთქმულმა ქალაქის მიკიტნებსა და ხალხში, უკანასკნელად ეს დააპატიმრეს და იმავ 1865 წელა ციმბირს გაგზავნეს.

მინასა კრუაშვილი, მიკიტნების უსტაბაში და ერთგული მოლაპარაკე, გაგზავნილ იქმნა ციმბირს, მერე მოვიდა, თფილისში მოკვდა.

იოსებ დამბულაჩოვი თებელი. ეს იყო დიდი მოკრივე და თავის დროს გამოჩენილი, ამასთანავე, ვიტყვი მისივე ამხანაგების სიტყვით, რომ იგი იყო თურმე დიდი „ბუნტოვჩიკი“. ის თურმე გუბერნატორსაც შეება ლაპარაკში, მერე დააპატიმრეს და დაშარტული წაიყვანეს, ესეც გაგზავნეს ციმბირს მერე მოვიდა, აქ მოკვდა.

ალექსა საბაშვილი, სიღნაღელი სირაჯი, ორატორი, მოურიდებელი ვაჟკაცი, წოდებული იმ დროს ბელადად. ცნობილი ყოფილა და სახელაგანთქმული მოლაპარაკე ხალხსა და ამქარში. გაგზავნეს ციმბირს. ყოფილა მეტად ზორბა ვაჟკაცი.

სოსიკო დონდიაშვილი, ქართველი ფრანგი, ერთგული თავის ამხანაგებისა, კარგი მოლაპარაკე, ცნობილი კარგად ხალხში.

ჯანდარ ყაზარა, გაბედული და ჯანყების პირველი, მოსაქმე და აჯანყებულთა პირველი წინამძღოლი. გაბედული კაცი, იყო დაპატიმრებული, მოკვდა პატიმრობაში.

მოსე კოლოტაშვილი, მიკიტანი, ცნობილთ პირი თავის დროის მიკიტნებში; ხალხიც მრავლად იცნობდა მას, მისის ამხანაგის სიტყვით; – იყო ისეთი კაცი,

-22-

რომ თავ ამშლელად იგი ითვლებოდაო. გაგზავნეს ციმბირსა, მოვიდა, მოკვდა თფილისში.

დილირ-ძე კუკიელი. დილირსძე მეტი სახელია თურმე; ყოფილა მოწინავე პირი და უმეცადინია კუკიაში დიდათ, იყო თურმე მოწინავე პირი აშლის და ლაპარაკისა; გაგზავნეს ციმბირს.

გიორგი ბაღდასაროვი, ხელობით ყასაბი, თავდადებული აჯანყებისთვის; გაგზავნეს ციმბირს, მერე მოვიდა 1900 წ. 80 წლისა. ამას მეტ სახელს „სეკრეტარს, უწოდებდნენ.

ალექსი ვერდუშკაშვილი, მილიციაში ნამსახური, ქონდა ჯვარიც, იყო გამბედავი კაცი და თავიანთ

საქმისთვის თავ-დადებული, მოკლეს ამ ამბვის დროს და მრავალიც სხვანი, ყველას ცნობები არ გვაქვს. ზოგნი გაგზავნილები, ზოგნი დაკარგულნი, ზოგნი დახოცილნი.

27 ივნისი დადამდა დიდის დავიდარაბით. ამ ღამეს ყველა სახლებში ლაპარაკი და თათბირია, ასევე მრავალს ალავს საღამომდის კრებები მოხდა და ისაუბრეს მეორე დღის განწყობისათვის. ამ ღამეს მთელი ქალაქის მოქალაქობაც ფეხზედ სდგას, ამა ღამეს პირობა დადეს, რომ ხვალ უსტაბაშების გათავისუფლება ვითხოვთო. გათენდა მეორე დღე, 28 ივნისი; მთელი ქალაქის დუქნები დაკეტილია, არსად წყალი, არსად პური, არაფერი მოიპოვება, ყოველივე მოსპობილია, თვით ფაიტონებიც აღარ დადის, მთელი ქალაქის მუშა და ხელოსანი ხალხი ფეხზედ სდგას ითხოვენ პოლიცემისტრის გამგეობის წინ ხმამაღლა, რომ უსტამუშები გაათავისუფლეთო.

-23-

შეიტყვეს, რომ უსტაბაშებს არ გაათავისუფლებენ იმ დრომდე, ვიდრე იგინი თანხმობის ქალაღხელს არ მოაწერენო. ის ხმებიც შეიტანეს ჯამუშებმა. რომ უსტაბაშებს სხვები ამაგრებენო, მაგალითებრ თფილისის მოქალაქენიო. ამიტომ დააპატიმრეს: სოლომონ და არტემ ბაისოლოლოვები, ივანე ფორაქოვი, არტემ და დანიელ იზმიროვები, სოლომონ შაბუროვი და სხვანი, ვითომც ესენი ამაგრებდენ და ერივნენ უსტაბაშების საქმეში. ესენი დაწყნარების დღეს დააპატიმრეს, მალე გამოუშვეს ისევ.

რაკი უსტაბაშებს არ უშვებდენ, ამაზედ ხალხი გაბრაზდა და ერთხმად შეითქვნენ უთუოდ გაანთავისუფლონ და ის ამოდენა ხალხი დაიძრა კუკიისკენ, ჩაიარეს იარმუკა, გავიდნენ ხიდს, გაიარეს ვო-

რონცოვის ძეგლისაკენ და შეუხვიეს კვირაცხოვლის ძირს, დიდს ქუჩაზედ, სადაც იმ დროს, ქალაქის ხარჯის მკრეფავს ბაჟბეუქოვს სახლი ჰქონდა და სადაც სცხოვრობდა იგი. ესევე იყო ხომ ნაცვალიც. ამის სახლთან მივიდა ამოდენა ხალხი და განიზრახეს მისი ნახვა; თებელ იოსებამ ხალხს დაუყვირა:

– რას დგებართ, უნდა ავიდეთ და ვიპოვნოთ, უნდა მოვკლათ ის ამაღლებული ხალხის მტანჯავ-მცარცველი!..

ამ დროს სახლის ბალკონზედ გამოვიდა სომხის მღვდელი და უთხრა ხალხს:

– დღევანდელი ჩემი შეწირული ბარძიმის მადლმა, რომ ბაჟბეუქოვი სახლში არ არის.

-24-

ხალხმა მაინც არ ქმნა დპ თებელ იოსებამ ას-ვლა დაჰყვირა. მალე გატეხეს კარები და ავიდნენ სახლში.

ბაჟბეუქოვის საკუთარ სახლში პირველად ფეხი ფრანგმას სოსიკომ შედგა, მილიციაში ნამსახურმა და ჯვარის მქონე ალექსა ვერდუშკაშვილმა, იოსებ საბაშვილმა და ამათ მიჰყვნენ სხვანიც, ესენი მალე ავიდნენ მეორე სართულში, მაგრამ იქ ვედარავინ ნახეს. მერე აქიდამ ბანზე ავიდნენ. წინ წავადა ჯვრიანი ალექსა ვერდუშკაშვილი, ბაჟბეუქოვი ბანზე ასულიყო და იქ დამალულიყო კარებს უკან. პირველად ბანზე ასულს ალექსას ბაჟბეუქოვმა ხანჯალი ჩასცა და ფაშვები გადმოაყრევინა. ეს ამით მოკვდა. იქვე უცბათ მკვლელს ხანჯალი წაართვეს ხელოდამ; ყასაბ გიორგი ბაღდასაროვმა ძალიან დაბეგვა და მერე ცოცხალ-მკვდარი ბანიდან აიყვანეს გიორგიმ და

აღუქსი საბაშვილმა ბაჟბუქოვი ძირს გადმოაგდეს..
აქ მომაკვდავს ბაჟბუქოვს დაუწყეს ლანძღვა-გინება
საწყალი ხალხის აკლების, დარბევის, ქრთამების აღე-
ბის და ხარჯის მომატებისთვის; მერე მას ცხენის
„დუკა“ დაარტყა ხალათოვმა და ამით მოკვდა იგი.

მოკლეს ეს კაცი და იჯერეს გული. მის შემ-
დეგ ეს ამოდენა ხალხი, უკხნასკნელი 40 ათასი კაცი,
გამომგზავრა ხიდისკენ, გაიარეს იარმუკის გზით;
ხალხს გზაში დახვდა ყაზახი ვასილა და გაჩერებას
სთხოვდა, მაგრამ ვერა გააწყო არ. ამ დროს ამან
თოფი ესროლა და ერთი დურგალი მოკლა. ხალხი-
დან ეს ყაზახ ვასილა წინამძღოლობდა ხალხის წინა-
აღმდეგ ცხენოსან ყაზახებს. იმის თოფის მეორე
ტყვიამ იარმუკის აფთიაქში გაიარა იქ პროვიზო-

-25-

რიც დასჭრა, ეს პრავიზორიც მოკვდა ამ დაჭრით.
ვასილა ყაზახი ცნობილი ყოფილა როგორც დესპოტი.
ამას დაუყვირნია:

– დაბრუნდით უკან, თორემ ცუდათ იქნება
თქვენი საქმეო.

ხალხს უყვირნია;

– გვატყუილებ, ვნახამთ, რაც იქნება და ან
შენ რა მოგეცემა, შე ხალხის მტანჯველო!...

ვასილა გაცეცხლდა თურმე და იმიტომ ისრო-
ლა თოფი. ეს მოხდა ალექსანდრეს ბალის გვერდით,
იარმუკის შესახვევ გზაში. იქვე ახლოს იდგა იმ
დროის მთავარმართებლის თანაშემწე, პოეტი გრი-
გოლ ორბელიანი. ამან რა ნახა ვასილის საქციელი,
მაშინათვე დააჭერინა და ციხეში გაგზავნა, თან დაუ-
ყვრა თურმე:

– შენ ვინ მოგცა ნება, შე შეჩვენებულო, რომ

თოფი იხმარონ? აქ, ამ დროს, გრიგოლ ორბელიანი ცხენზე იჯდაო. ეს დაინახა აჯანყების მეთაურმა, მეთევზე ლოპიანამ და გრიგოლ ორბელიანს მომართა:

– კნიაზო, ერთი ძირს ჩამობძანდით ცხენიდან და ერთი თქვენის ხელით უთავაზეთ ამ ბოროტ ვასილასაო.

გრიგოლ ორბელიანმა იხმარა დიდი შნო, ხალხს დარიგება დაუწყო და სთხოვდა დაწყნარებას, მშვიდობას და 29 ივნისს დუქნების დადებას. დამშვიდდით და ყველაფერს შეგისრულეთო.

პოეტმა დიდი უნარი გამოიჩინა; ამის დაპირება ბევრმა ირწმუნა, მაგრამ მაინც შემთქმელთა. და მეთაურთა თავიანთი განზრახვა განაგრძეს, სოლოლა-

-26-

კისაკენ გასწიეს, მაშინდელის ქალაქის თავის შერმაზან ვართანოვის სახლისაკენ; რომელი სახლიც დღესაც არის. ეს სახლში გახლიავთ გახ-ოვის ქუჩაზედ აბას-აბასის ვიწრო ქუჩა რომ ჩაუხვევს; დღეს ეს სახლი შეკეთებული. ეს ძველი სახლი გადაკეთებულია 1796 წ. იგი ეკუთვნოდათ მაშინ თბილისი-ვაჭრებს ხოჯამინასოვებს; მათ ვაჭრობის გამო, მეფე ერეკლესგან თურმე მიიღეს თავიდიშვილობა 1797 წ. უკანასკნელ დროს-კი ეს სახლი ეკუთვნოდა ქალაქის თავს შერმაზან ვართანოვს. ეს ამოდენა ხალხი ამ სახლთან მივიდა შუადღის შემდეგ სამ საათზე.

ამ დღეს ქალაქის თავს სტუმრები ჰყოლოდა სადილად. მასთან ასულა ივან ადამიჩ ფორაქაშვილი და უთქვამს:

ბაჟბეუქოვი მოკლეს, არიქა ჩქარა, თავს უშველე,

თორმე შენც მოგკლავენო.

ვართანოვი მაშინათვე გაქცეულა სხვაგან და დამალულა. ივანე ფორაქაშვილი გამოვიდა ბალკონზედ და ხალხს დაუყვირა:

– ღმერთი, რჯული, რომ თითონ აქ არ არის, თუ ჩემი სიტყვა არა გჯერათ, ამოდით და ნახეთო.

ხალხმა დაუწყო ყვირილი:

– კარები ნუ ჩაკეტეთ, გაახლეთ, ეხლავ ამოვალთ და მოვსძებნით, მნახამთ, თუ მანდ არ არის.

მალე კარები გააღეს; წინ მემამოხე პოხრუა წავიდა, ავიდნენ ესენი სახლში, დარბაზში სტოლი, სუფრაა გაშლილი. ის იყო თურმე სადილზე დამსხვდარიყვნენ და იმ ღროს მოვიდა ხალხი. სახლში ვეღარ ავის ნახეს: სტუმრები თუ მოსამსახურენი სულ

-27-

მიმალულიყვნენ. მალე მთელი სახლი გაივსო აჯანყებულებით. სახლში შესვლის შემდეგ მალე ეცნენ სახლის ნივთეულებას და ფანჯრებიდან დაუწყეს კარში სროლა. რადგანაც ნივთების სასროლად ფანჯრები პატარა იყო, ამიტომ ჯერეთ ფანჯრები და კარები დაამტრიეს სულა, მერ დაიწყეს სახლის აკლება და ნივთების ქუჩაში გადმოყრა.

აი ამ სახლის აკლება როგორ მოხდა:

ოთხსავ კუთხივ ქუჩები ხალხით იყო სავსე, უკანასკნელი 20 ათასი კაცზე მეტი იქნებოდა.

სახლიდან ისროდნენ ყოველნაირ ბარგს, ტანთსაცმელს, ლოგინს, ხალებს, ფარდაგებს, მებელს;

ზოგი ნელა ჩამოჰქონდათ და ყველა ამას ქუჩაში ჰყრიდნენ და ვისაც რა სუდა, ის მიჰქონდა; ამ აკლებაში დედაკაცებიც-კი იღებდნენ მონაწილეობას; ვისაც რა შეხვდებოდა, ის იმას სტაცებდა ხელს მირობოდა სახლუისკე და მიჰქონდა ნივთები.

გადმოყარეს ახლად გამომცხვარი თონის პური, ტომრებით ხილი, ერთი პარკი ფისტაშკა, რამდენი სხვა რამე, ერთის სიტყვით მთელი სახლის ავეჯეულობა ისე აიკლეს, რომ შიგ არაფერი დასტოვეს, ზოგი დაამტვრიეს და რაც არა, ის სულ ხალხმა წაიყო, მერე სახლისთვის ცეცხლი უნდა წაეიკიდებინათ, მაგრამ ეს არ ჰქნეს, ვაი თუ სხვისი სახლებიც დაიწოსო, ამიტომ მოიტანეს წერაქვები, ლომები, ხელეჩოები და სახლის კარები, ფანჯრები და ბალკონი სულ დაამტვრიეს, აიკლეს ისე, რომ სახლს აღარა შეარჩინეს რა.

როცა ხალხმა გული იჯერა, მერე გამოიტანეს

-28-

ერთი გძელი ჯოხი, თუ ურმის შეშა, ზედ ჩამოჰკიდეს შერმაზან ვართანოვის ცოლის ნიფხავ-პირანგი, ეს ჯოხი მისცეს ხელში ერთ მეამბოხეთაგანს, გასწია ამ სარდალმა სოლოლაკის სხვა ქუჩებისკენ, ამას გაჰყვა მთლად იქ მდგომი ხალხი; სოლოლაკი არისტოკრატი მცხოვრებთ სახლების წინ ქუჩებზედ დადიოდნენ და თან ყვიროდნენ ვართანოვის კიცხვას, ბაჭბუქოვის და სხვა ასეთებისას, თან ყვიროდნენ: – ვინც ჩვენი მტერია, მდიდრებო, გაიგონეთ, ჩვენც იმას აი ასე დავარბევთ, ასე ავიკლებთ, ამას არ ვაკმარებთ და მოვკლავთ კიდევაც, გესმოდეთ, გაიგონეთ.

ასეთი მუქარებით წინ მოუძღოდნენ მეთაურები.

პოხრუამ თავზედ ვართანოვის მაღალი ცილინდრი დაიხურა და სოლოლაკის მცხოვრებთ, ბალკონზედ მდგომ კაცებს და ქალებს უყვიროდენ:

– აი ასე ავიკლებთ, ასე ვატარებთ იმათ ცოლის საცვლებს და იმათ ქუდებსაც, ვინც ჩვენ გვიმტრობს, მინც საწყალი ხალხის დაღუპვას მოინდომებს, გვეყო, გვეყო, ამდენი ვაი-ვაგლახი, ქრთამების გამორთმევა, წართმევა, ცემა, ტყეპა და სხვანი.

აგერ საღამომაც მოატანა და ხალხი დაიშალა. იმ ღამეს მთელი თლილისის ქუჩები დაყრუებული იყო, არსად კაცი, არსად ჩამი-ჩუმი, ერთის სიტყვით თფილისი ბნელეთს წარმოადგენდა. სახლის აკლების ღროს არც პოლიციის კაცნი გაჩნდენ, არც ყაზა-ხები, არც სალდათები. სჩანს, მთავარ-მმართველის თანაშემწემ, პოეტ გრიგოლ ორბელიანმა, იცოდა ხალხის განზრახვა, იცოდა მოთავე პირთა საქმენი და

-29-

მიტორ არ ჩაურია ამ საქმეში ჯარის-კაცნი. ესეც ერთი შნო იყო პოეტისა,

გათენდა მესამე დღე, 29 ივნისი 1865 წ. ამ დღეზ პეტრე-პავლობა იყო – ქართველების უქმე. ქართველებს ექვსი კვირის შემდეგ გაუხსნილდათ. ხორცს ვილა ჩივოდა, პური არსად იყო. საბურთალოზედ ვერელებს დაეკლათ რამოდენიმე ძროხა, მამაჩემმა იქიდამ მოიტანა ჩუმად ხორცი. მერე ვილაც კაცები მოვიდნენ და მამაჩემს ჰკითხეს:

– ხორცი საიდამ მოიტანე, სად იყიდე, გვითხარი ჩქარაო, მე პატარა ვიყავ და ეს სიტყვები გავაგონე, თან შემეშინდა, მამაჩემმა პასუხი მისცა, ისინი წავიდნენ მამაჩემმა უბნას დედაკაცებს უთხრა:

– ესენი მოამბოხენი არიან, მე არ ვუთხარ
სწორედ, იქ ეხლა აღარც კი სადმე რამე იქნებაო.

თფილისის ამბოხების ამბავი, ანუ ბუნტის ცნობა, საქართველოში ყველგან შეეტყვოთ მალე. ამიტომაც მოხდა, რომ თფილისში უცბათ ჩამოვიდნენ მთის ზალხი და ნამეტურ თუმ, ფშავ-ბევესურნი, ათი ათაზედ მეტი კაცი., თავიანთ ცხენებით, სულ სახედრო იარაღში ჩამოხდარნი, ესენი დაბანაკდნენ ავლაბარში, ხოჯი ვანქის გასწვრივ, სადაც წინეთ კაცებს ახრჩობდეს ხოლმე. აქ ესენი დროს ატარებდნენ, ჯირითობდნენ, ბურთავოდნენ და თას ემზადებოდნენ აჯანყებისათვის.

ეს ამბები მალე შეიტყო იმ დროის თფილისის
შეფუძნადარმის გენერალმა მინკვიცმა. ამ გენერალმა

-30-

ისიც კარგათ იცოდა, რომ თფილისის ხალხი აჯანყდა და იბრძვის მეტის გაჭირებისა და სიძვირისაგან, აჯანყებულები სიძვირის წინამდემნი არიან, რაც ქალაქის გამგეობის ბრალია და არა რუსეთის მთავრობისაო. ხალხს მთავრობის წინაღმდეგ არასფერი აქვსო.

ამიტომაც ეს გენერალი მალე წავიდა კავკასიის მთავარ მართებლის თანაშევეწეს პოეტს ბრიგოლ ორბელიანთან და ყოველისფერი მოახსენა. პოეტმა აუწყა, რომ ეგ ამბები მეც ვიციო, მაგრამ შტაბის უფროს და რუსის გენერლებს ეს არ სჯერათ და იგინი თფილისის ხალხზედ ჯარის მისევის და სროლის აპირებენო. ამ დროს, აქვს იყო თურმე შემთხვევით ჩამოსული დალისტნის სამხედრო გუბერნატორი ნიკო ჭავჭავაძე. ამათ წინაშე გენერალ მინკვიცი მარდათ დატრიალდა, პოეტმა გრიგოლ ორბელიანმა და ნიკო ჭავჭავაძემ მოილაპარაკეს, მერე

ესენი ცხენებზედ შესხდნენ და ავლაბრისკენ წავიდნენ, იქ სადაც ხალხი იყო შეკრებილი. ამათვე გაჰყვა უკან გენერალ მინკვიციც.

ესენი მალე მივიდნენ დანიშნულს ალაგას, მისვლისათნავე ამათ ხალხს ქართულათ შესძახეს გამარჯობათ თქვენი ძმებო და შვილებო. ხალხს დიდათ გაუხარდათ და ამათ ერთ ხმათ შესძახეს ღმერთმა გადღეგრძელოთ და გაცოცხლოთ, რომ ჩვენი გაჭირების დღეს, აქ მობრძანდით.

ესენი ცხენებიდამ მალე ჩამოხტნენ. ნიკო ჭავჭავაძემ ბუნტის თავ კაცეს ლაპარაკი დაუწყო. თავმა კაცებმაც ყველივერი უამბეს.

აქ მალე მოიტანეს ჯვარ და სახარება, მერე ნიკო ჭავჭავაძემ ხალხს მიმართა ასე:

-31-

თქვენ ოღონთ დაწყნარდით, ხვალიდამ დუქნები გააღენ და მუშავობა დაიწყეთ, აი ჩვენ გაძლევთ პატოსანს სიტყვას, ფიცით ამ ჯვარსა და სახარებაზედ, რომ თქვენ ქალაქის გამგეობისაგან არც გადასახადი მოგემატებათ და საჭმლის, სასმლის სიძვირეც მოისპობა, ჩვენ ეხლავ ნიხრს-ტაქციას დავადგენთ ისე, როგორც წინეთ იყო და ვინც ამას დაარღვევს, იმას ჩვენ უსათუოთ დავხვრეტივთ, ან დავახრჩობთ.

ხალხმა შეისმინა ნიკო ჭავჭავაძის სიტყვა და მალე დამშვიდნენ. მერე ხალხმა მიმართა ნიკო ჭავჭავაძეს ასე.

კნიაზო მადლობელი ვართ, რომ ხჩვენი გაჭირების დროს აქ მობძანდით და დარიგება მოგვეცით, ღმერთმა გაცოცხლოთ კნიაზო. გვიშველეთ თორემ საწყალი ხალხი სიძვირის და დიდი გადასახადისაგან სულ მოისპობა, ჩვენ გვჯერა თქვენი დაპირება,

თქვენს სიტყვად და დავლებას შევასრულებთ ხვალ-დგანვე, მხოლოდ გთხოვთ, რომ ჩვენი უსტაბაშებიც გაანთავისუფლოთ რომელნიც დაჭერილები არიან.

პოეტმა გრიგოლ ორბელიანმა სიტყვა მისცა ასე: ისინი საღამოს სულ განთავისუფლებულნი იქმნებიან.

ხალხმა ამაზედ მადლობა გადუხადა, ეს მადლობა გენერალ მინკვიცმა შეიტყო თუ არა მან ხმა მალა „ვეურას“ ძახილი მორთა, ხალხმაც დაიყვირეს „ვეურა“ ასე და ამ გვართ დამოშმინეს ხალხი, ამ დროს საღამოც მოტანილი იყო, ამიტომ პოეტმა გრიგოლ ორბელიანი და ნიკო ჭავჭავაძე სახლისკენ წამოვიდნენ და მალე ხალხმაც იწყო დაშალა, მთელს თფილისში მალე მოიფინა ხმები, რომ ხალხს მთავარ მართებელი და ნიკი ჭავჭავაძე მოუროგდნენ, ჯვარსა და სახარებაზედ ფიცი დასდას, რომ ხალხს არც გა-

-32-

დასახად მოიემატებით და სძვირეც მოისპობა, დაჭერილ უსტაბაშებსაც გაანთავისუფლებენო. ამ ამბებით მთელი თფილისის ხალხი დამშვიდდა, საღამოს უსტაბაშებიც გაანთავისუფლას.

მეორე დღეს, თფილისი გაცოცხლდა, მუშებამ და ხელოსნებმა მუშაკობა დაიწყეს, ვაჭრებმაც დუქნები გააღეს და ვაჭრობა ძველის ფასებით დაიწყეს, არსფერს საქონელს ფასი არ მოუმატეს, ამავე დღეს ამათი სავაჭრო, ტაქცია, ანუ ნიხრიც გამოიცა. ასე და ამ გვართ დამშვიდდა თფილისის ხალხი და ამის წყალობით თფილისის ხალხს თავიდამ ასცდა სისხლის ღვრა და ხოცვა-ჟლეტა და სახლ-კარის დანგრემ დაქცევა, რადგანაც შტაბის უფროსი გენერალი 3, ან ან 4 ივლის თფილისზედ ზარბაზნების სროლას აპირებდა, ამისთვის მათ თფილისის ქუჩებზედ ჯარიც დააყენეს და სასროლათაც ემზადებებდნენ, ეს აუცილელად მოხდებოდა, რადგანაც შტაბის უფროსი და

რუსის ყველა გენერლები და მოსულნი სულ დამ-
შეულები იყვნენ და ამის გამო გაბრაზებულებიც იყვნენ
დიდათ.

მცირე ხანს შემდეგ, მთავარ მართველის ხელ-
ქვეითს პოეტს გრიგოლ ორბელიანს უმაღლესის
მთავრობისაგან დიდი მდლობის რესკრიპტი მოუვიდა,
რითაც მას მადლობას უცხადებდენ, რომ თქვენ ძრიელ
კეთილათ გიმოქმედნიათ რომ ხალხი დაგიწყნარებიათ
და სისხლი არ დაღვრილაო. ეს რესკრიპტი მაშინათვე
რუსულათ და ქართულათაც დაბეჭდეს და ხალხში
გაავცელეს.

მცირე ხანს შემდეგ ამ აჯანყების გამოძიება და-
იწყო, დამნაშავეთ ცნობილ პირები დასაჯეს.